

מבוא

החקין עצמך בפרוודור כדי שתכנס למרקלין
(אזכור פ"ד מ"ח).

לתשובות תלמידי מנחם על תשובות דונש אשר חלק על רבם
ולתשובות תלמיד דונש על תלמידי מנחם לדעת תוכן
עניניהן והאדנים עליהם בנו אשיות מחלוקותיהם שבילי לשונותיהם
ודרכי חכמותיהם ונתיבות ידיעותיהם בכללי שפה העבריה קורות
חיייהם וזמנם ארץ מולדתם ומקום מושבם וגם תולדות מוריהם
תהלוכות משמרותיהם שלשלת חיתם וצבא עבודתם ועליהם תולדות
וקורות חיי הנשיא ר' חסדאי בן יצחק נ' שפרוט אשר נטע אשל
התורה והתלמוד ופרדם מליצת לשון העברי על תלמי ספרד תהת
ממשלת הערביים והשקה ממעיני ישועתו ורוב עשרו את ערוגות
ממעי החכמים העובדים בנן ערן נדיבתו ובפרט שני החכמים
המפורסמים הנזכרים אשר קרא להם מארץ מרחקים וחמשיכם
איו למדינת קורדובה מקום מושבו ובירה הממלכה לעסוק בלשון
למודים ולחקות בלשון עברי.

הקדמה ומבוא שני אלה העומדים בשערי החיבורים כסומרי הסף
צפתח ההיכלים להודיע להצאים בהם לורת הבית
תכונתו מולאיו ומוצאיו נתיבות החלרים דרכי הלשכות ושצילי אילתיו

XX

וכל דלתות ההיכל ודלתות לדלתות למען ילכו ציושר למלוא את אשר יצקשו לארכו ולרחבו לכל חורת הצית. והנה אף כי מעודתם שזה אך תכליות מעודתם המצוקשות טובות דא מן דא לא ראי זאת כראי זה. הקדמה או ראש דבר באיזה עס יארת למחצרה לקראותה מעודתה ותכליתה לרוב להצין ולהעמיד את הקורא המעיין על הסבות הקרובות והרחוקות אשר הקבו את המחבר לעסוק בזה ולא בענין אחר ומקראות חילוניות הן קורות המספר ותלמותיו והן קורות הציבור ואלה מסעות נסים ונפלאות ושאר דברים הטפלים לאלה הן יקרי והן קלי הערך הכל כאשר יעלה מזלג תחפכות הזמן כמו שמלאת קורא נעים לעיל בהקדמה אשר כתבתי לאלה התשובות.

אך לא כן מעודת המבוא רב לו מעודת ההקדמה כי תכליתו לנהל את הקורא בצעילי הציבור פנימה ולתקור לו המפתחות לפתוח הדלתות הסגורות לצא חדר בחדר אל הקודש פנימה וציותר בציבור קדיון מדורות עולמים כמו חיצור דידן נכתב זה קרוב לאלף שנה מוטל החוב על כותב המצוא לחדור בעין חודרת בפנימית הענין מכל הלדדים להורות את הקורא את דרכי לשון המספר למען לא יהיה לפניו כספר חרוס כי הדורות שליפות למו לא כדורות הראשונים האחרונים ולא האחרונים האחרונים וכמו כן הלשון משתנה אם נדברת או בלתי נדברת כי תכונות הלשון אינן קיימות ובלתי משתנות כי תכונותיה מתחלפות כפי אשר ישתנו במשך הדורות תכונות העם המדבר זה או תכונות החכמים והקופרים המשחמטים זה לליין רעיוניהם עלי הגליון מזמן לזמן פעם יורדת עשר מעלות אחרותיה ופעם עולה למעלה עד תור המעלות והכל לפי מלכ האומה כפי הלחחה במדינית ולפי מרודיה וימי עניה גם ההכרח הוא לדעת בכיון זמן חיי המספר כי בזה תלוים הילוך רעיוניו ודרכי עיונו ומחשבותיו גם כן לחתיר אחר תכונת המספר כי לפי תכונת דוסו הן בהשקפה ושלוה והן בעולם שארונה כן ינהג את עטו כמ"ע מנחם נ' קרוק באגרתו אל הנשיא "ואם סלק תדברנה שפתי הותי הליקחתי ואם יהגה חכי לרוז בלבי רובלת שלהצת על כן לא עוצ' לרוזים לבחון אמרי מרי

XXI

נפש כי קטנ חוגגם ישכרם לרגעים" עכ"ל וציותר אם הדצר נוגע לחשיג את חצרו בטענות למען דעת אם אמון בדצרו או בדגשת שנלחו כחצ על הקפר צדיו וכעסו הטעחו כי כיון שצא לכלל כעס צא לכלל טעות גם לדעת את משפט המחבר כהלכתו יש להשתדל לחור אחר אנשי דורו מי ומי ההולכים אחר כי מחצרת האדם יודע ומוקרו מעלמו וחקרונו כמאמר היוני הודיעני עם מי תחורעע ואומר לך מי אתה.

והגה על כל אלה התנאים הנזכרים שמתי עיני צמבוא הנרבח חתמתי אל היצשה כפי יכולתי וכפי שיש לשאוב מן המעינים הנשארים לנו מאלה המחברים ואם יבשים המה כי חוץ ממה שאנכי נוחן היום לפני הקוראים (צלידוף מחצרת מנחס והשגות דונש הנדפסות) לא נודעו לנו ולא צאו אלינו כי צארוך הזמן אלה שנים כאצרו תצונות כפיהם וכוחצי זכרונות דברי הימים גם המה כמונו היום צלא יודעים וקלת מהם לא נשאו שמוחם על שפת עטם ואלך כי חצוריהם. ולכן להצנת הענין ציותר מה שאכתוב מקורות החכמים האלה מלאתי נכון להעתיק הנה הלגרת אשר כחצ מנחס אל הנשיא*) כי מחוכו יודע לנו הרצה צנידן ההלטרפות וההחצרות שחיה צין מנחס וצין הנשיא ועוד כהגה ענינים אשר לא נודעו לנו עד היום וזה הוא:

(* זו האגרת נדפסה זה שני פעמים מיום המלאה פעם ראשון ע"י החכם גד"ל צקונטרס צית האולר לשכה א' צשנת תר"ו פעם שני ע"י החכם גרעץ צספר לקט שושנים צשנת תרכ"צ ופן ואולי כי יצא זה החיבור ציד מי שאין צידו הספרים הנזכרים לכן העתקתיו צמקום הזה עוד פעם שלישי למען צעיניו יראה הקורא את כל הכתוב צה כי ע"י העתקות פסקא פסקא אחד הנה ואחד הנה לא יצואר הענין היטב.

וּפְרָה שמתי לי מקום להודיע כי על לך האמת הי' לי הזכיה הראשונה להוליה לאור כי אנכי הראשון אשר העיד עליה שיסנה צמליאות כי צרשימה הגדולה דכ"י של החכם די דוסי צסס Mss. Codices hebraici Biblioth. J. B. De-Rossi. Parma, 1803. לא נזכרה ולא נרשמה כי אז לא נודעת לו וגם לא הי' עוד תחת ידו אך אחר שהוליא זאת הרשימה לא הניח ידו צללחת ואסף עוד כ"י וצייניהם גם האגרת זו ואלה הנוספים רשט צקיאור צסוף ספרו

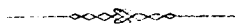
XXII

Manoscritti Ebraici acquisite 78 77 Libri Stampati Parma 1812
 dopo la pubblicazione del Catalogo
 הגדולה והולכת עד ס' (1430) ושם בקצן 1393 נמלאת האגרת בין שאר
 ענינים וספר הקטן הזה יקר במליאות צאיטאליא ואף כי צאדלות אחרות ולא
 נודע בין החכמים והדורסים א) ואנכי העירותי עליו את הח' שד"ל ז"ל
 והוא לזה על הצח' יעקב הלוי מטורין שיעתיקה עצורו ואנכי עשיתי לי
 ממנה העתק קודם לזה זמן הרבה ואח"ז נודעה גם להרצ רמ"ג ז"ל כי
 נמלאת גם צאולרו.

והנה עד היום הזה נודעות רק אלה שתי הדוגמאות ומאלה עשה לנו החכם
 שד"ל מטעמים צחצורו צית האולד וסקלה מאצני הטעות ומשזושי
 הסופדים וגם ציאר הדצרים הקשים הכה והנה ואנכי נותן אותה היום לפני
 הקורא כפי סדורו עם כל הבהותיו תקויו וצאוריו ואת אשר הוספתי עליו
 זיינתי צר"ת צראש דה"ל (דצדי המוליא לאור) וצסיומו ע"כ (עד כאן).

א) וזהו שנה החכם שד"ל צית האולד רק כ"ו שכתב צתם "אחד נמלא צפארמא 1393 De-Rossi".
 ולמי שלא נודע לו מן הנוספים צפפרי הקטן הזכר Libri Stampati יחפש צרשימה
 הגדולה ולא ימלא מוספר גדול כזה. מן הקובלים הנוספים צרתמי רשימה מצוארה והיא אחי צכחובים
 ואזכיר הנה רק מה שמצוצר צזה הקצן א) מצחר הפנינים. ב) שקל הקודש לר"י קחמי. ג) ס' הצפוח.
 ד) קלת משהחלה ההקדמה לר"ז הלוי להצבותיו. ה) חקון מרות הנפש לרש"ג ונחחיל וכו' אשר חבר
 כו' צמדיתה סרקטעה צחדש ניסן שנת ח'תת"ה. ו) אגרת מוסר לאריסטו לעלי. ז) אגרת בן צרוק
 לחקדאי. ח) משלי פילוסופים. ט) ציאור איזה מאמרים צחלמוד. י) שאלה ומצוצה צענין חנועות היסודות
 לר' משה בן שמואל בן חנון. יא) אגרת ר' אברהם בן הרמ"בם אל רצנא שלמה בן רצנא אשר והוא
 מצכת שכתב אליו צעת שלה לו הוצכת צנידן שריפת הספרים והוא אחי צהעתקה ויקר מאל. וצחוס
 צפרע השנה כתב אברהם בר משה ז"ל צחדש אדר ראשון ד' תתקצ"ה ליציר ה' א' תקמ"ו לשערות י"ק.
 צ) מצכת ר' אברהם בן הרמ"בם צנידן שרפת הספרים המחחיל אשא דעי שמועו חכמים מלי וכו' חקר מצע.

* ר"ת ישע יקרוב

אגרת

כתב אותה מנחם בן סרוק מן הסהר אל הסגן חסדאי
בן אסחק מראה לו מה שקרהו ומבקש ממנו שיראה
בעינו ויתיר מאסרו *

וזה גוף האגרת

אשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ ובעצמות כל נביא וחזוה אשר תקרא
כל הנליון הזה עד תומו **).

אדוני בן אדוני, מני אדם הקדמוני^א תכלית כל אחרון:
ואמנם לא לי לבד^ב, כי אם לכל נדיב ונכבד, ולכל אנשי פתרון:
עת מליצות מבאר, ומושב נגידים מפאר, כמו ענקים לגרון:

א) אולי הכוונה בכל האנשים שהיו ושיהיו מאד"ר עד סוף כל הדורות אין לי
ארון זולתך ולדעת תלמידי היקרים איגל מלצוז ולאלי מגודיזיאה
הכוונה אתה תכלית השלמות האפשרית בשום אחרון, בשום אדם אחרי אדם
הראשון (כי אמנם אדב"ר להיותו ילד כפיו של הקצ"ה היה שלם יותר מכל
הצאים אחריו): דה"ל ולי נראה הכוונה שלשלת יקרת יחוסו מסתעף למעלה
עד אדם הראשון שהי' תכלית הצדיקה ומה שמכנה אדב"ר בשם קדמוני נראה
כי מנחם מתנבא עם מלחשי סוד חכמת הקבלה שהחלה אז להתפשט בין
חכמי ספרד וראי' לזה כי בהקדמת מחדתו מכנה את ספר ילדה בשם חכמי
הסוד ע"ש דף ט' וחכמי הסוד הוסיפו עליהם ר"ש (על צב"ד כפ"ח) וישמו
אותם שצ"ע (צב"ד כפר"ת עי' צס' ילדה פ"ד) אך לצי מגמגם וירא אני לסמוך
על נוסח המחזרת המונחת לפנינו דפוס כי המוליאה לאור לא העיר על
זה שום דבר והי' לו מקום לאחוז כי החכם דוקעס כ' צספרו זיטעראטור
היסטוריטע שיטטהייזונגען דף 133 כי לא מלא מלת "הסוד" בהעתקתו ורלה
להגיה תחתיה "טצדיא" ומציא ראי' לדבריו מן דד"ק צמכלולי ע"כ: ב) ולא לי לצד

* וכן אגרת עד מאסרו הוא ליון על עולל המכתב אשר ליינו העעתיקים הקדמונים שזודע להם בעל
פה קכת זאח האגרת לכן "מן הסהר" איינו עעות קופר כדעת החכם שד"ל זל"ל ונולח צעינו לדעמי
ע"ס ול"ל צעינו ודח"ל):

** כלומר שהיה יואב שישליך חסדאי את האגרת ונעל פניו בלי שיגמור קריאתו (שד"ל) והחרוזי
האחרוני "עיה ח"י" וחסדק ינאלואח " הם כעין זאח ההשנעה (דח"ל):

XXIV

גם בקרב אזרחים, כאשר בתוך חוחים, הכצלת השרון:
 סמדר לעולם פתח, הנראה כצייץ המפתח, אשר על מצח אהרן:
 נדיב ואזרח, הערת אשר זרח, פנות עולם פצחו רון:
 ליושבי ארץ ושוכני אי, הוקם למו לראיה, ויהי לזכרון:
 גם היה היה, לכל שארית השביה, חומרה ובצרון:
 איזהו עקר, אשר לא יערכהו כל יקר, נדיב שכל בכשרון:
 אלו כל מחוקק, חקקי חיקום יחוקק, לא השיגו מעשר עשרון:
 ואם יאיצו בכחם, היוכלוט במרחבי הצוחם, לחוות יא כח היתרון:
 בשבחו אני אהל, וטובו לא אהל, כי אפם שברון:
 וזאת יורה עלי, כי לא שקר מלי, ואין גם עורון:

יקרת ונכזרת אך גם לכל מחצר נדיב ונכזר ולכל אגשי פתרון ויודעי ספר
 כי צכל עת שידרו לכתוב מליזות ולפת כזוד לאיזה נגיד צדידיקאליון טלהס
 צך צוחרים ולתה ענקים לגרנדותס: ג) טהיה מפותח עליו פתוחי חותס
 קדט לה' וצכ"י צ' המצטח ואינו אלא טצוט: ד) לאספקלריאה ללמוד ממנו:
 ה) צכ"י צלרון צלא וי"ו הצצור: ו) תהלה הוא שאל איזהו עיקר אשר לא
 יערכהו כל יקר? ואח"כ משיצ מי שהוא נדיב שכל (טשכלו גדול) ויש צו
 ג"כ כשרון מעשים טשתמש צשכלו לטוב ולא לרע: ז) כל כותב ומחצר:
 דה"ל מנחס משתמש לרוב צפעל חקק ת' כתב כמו כן מתחיל מחצרתו "אהל
 לחקות לשון למודיס" ועי' לקמן דף XXVIII "כה חקת לי צתטצות אגרת"י
 ודף XXXI "צחוקקי משנאי" וגם דף XXXII "זחקותי דצרי קינות" מכל אלה
 כראה צדור כי הכוונה כתב. וכל הצית הזה צכפילת לשון נופל על לשון הוא על
 דרך לשון חכמים וגם דרך הפייטנים ו"ל הרם"ג צפירושו לספר ילירה
 (עודנו צכ"י) על ספר וספר וספור "ונאמר למה לא אמר צעל זה הספר
 ומחטצה וספור ולמה טס ספר טהיא מין אחד ממניי מחטצ תחת המחטצ
 כולו וגשיצ לא עשה זה אלא להשות צמצטאה והציא ספר וספר וספור
 וגם החכמים תמיד פועלים כיואל צזה ותחלת זה צספדי נצואה טכן כתוב
 פחד ופחת ופח (ירמיה ט"ח ט"ב) צחד טלט מלות צמצטאות דומות גם צספרי
 חכמים צשלטה דצרים האדס ככד צכוסו צכיסו וצכעסו וגם צפיוע הפייטנים
 אמר אל עזר לסוככי למסיכי להסיכי צנסיכת קדוט" עכ"ל ע"כ: ח) כעטס גדולים
 חקקי לצ וצכ"י חוקקי חקו: ט) כ"י א' היה כולו כ"י צ' היו כלו: י) צרוחצ
 לחות לטונס: יא) צטני הכ"י לחוות: יב) כ"ל צסי"ן ענין תקוה והכוונה
 אני מטצח אותו אע"פ שאין לי עוד תקוה לקבל הנלה ממנו כי ככר מאס

XXV

רב במועט אפרושיג, ולי נאה לדרוש, מלין בלי עצרון:
 מכל צדדים, כלו מחמדים, מְשָׁלֵם בלי חסרון:
 יטה חן לניבים יד, שוכן כרובים, אשר על הארון:
 וחסר ימצאו נא טו, בואת העונה, לרהשבית נדיב מְחָרוֹן:

אפקיד המסיתו ביד אל, ואליו עיני תבכינה יו, כמו פי אתחנן לדורש
 העשוקים, בעוד נשמתי בי על ריבי אשוע: ואם סלף תדברנה שפתי,
 הוֹתִי הצקתני, ואם יהנה חכי גלוז. בלבי רובצת שלהבת יח: על כן לא טוב
 לרוזנים לבחון אמרי מרי נפש, כי קטב תונתם ישכרם לרנעים. הלא עליהם
 לירוא מנורת נסיון יע. משה איש האלהים, אשר לא קם כמהו בנביאי הצדקי,
 הלא בקצר נפשו ובמרירות לבו פצו שפתיו אשר לא בדת, תעה לבכו ותושיה
 נדחה ממנו, כאשר דבר משיח ה' ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם
 כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו ואף כי כ הכלב המת אשר כמוני, להבדיל
 בין הקרש ובין החול ובין הסמא ובין הטהור. שמע נא דברי כל אדוני הנניד
 הנדול: מְחָרֵר קבנית כמוני ועוֹשֵׁי עוֹשֵׁךְ ואפר יסודתנו וצל ימינו עלי ארץ
 וְכַבְּרִים אשר יִשְׁאָבוּ ורלים אשר ידאבו יחד על עפו ישכבו אני הנבר הנראב
 בלא-עת יומי עָרַב, ועוד לא יומי מלאו ימי. מה ארכו רנעי ליולי אשר לא
 נקבע עם שחר גם ירחי היעם בְּעֵבְי מאַפְלִי, וכוכבי נשפי אספו ננהם. על אלה
 לפועלי אתן צדק. אני הנבר הַנְדָּוָה, אשר בלי בסר קחו שְׁנִי, לי ערכו טעמי
 מות, וליוגלי כרו שחת, אסרו רגלי בכבלי חרון, וְהִשְׁיִקוּ קרבי במוקרי עולם,

זי: יג) אזי מפרט ענינים גדולים (תהלות חסדאי) דזדדים מועטים
 וזשני הכ"י צמועד: יד) לדזרי אלף כלומר האל ימשוך על דזרי חוט
 טל חסד: דה"ל מנחס ותלמידיו משתמטים לרוז זשדט כיז ת' דזר ע"כ:
 שו) כ"י ז' מלה נא כ"י א' מלאו נא: שז) כן הוא זכ"י א': יז) כן
 הוא זכ"י א' וזכ"י ז' עיני הצדיות ואינו אלף שזוט: יח) כן הוא זכ"י א':
 יט) יש לרוזנים לידוא שמא יצאו גם הם לדי נסיון על כן איך ראו להס
 לזדוק דזרי מרי נפש ולטפוט כל דזריהם על קו הדין וכן אמרו ז"ל איך
 אדם נתפס על זערו וזה אמנם אמרו מנחס לזורך גדול כי ראה לכתוב
 לחסדאי צחזק הטענות וצחוקף המליצה ומיראתו שמא דזריו יגדילו המדורה
 זלזו הקדים ואמר כי איך לדקדק דזדדי מרי נפש: כ) זכ"י ונס כי:
 כא) מלת דזרי היא זכ"י א' ולא זכ"י ז':

XXVI

ומינני ביום אידי אמרו האח, ואם שדי הרחיק ישע, אין נקי מפשע כז, ואם בעת צרה שמה ה' כג, הלא יום ולילי ממונים אנשי חילי בעדכי; משאות כד, ואם זמן יאריכו, משפט יעריכו, ונגלה צדק עולמים. לא ימשכו ימי אנושי עד בוא עת לענוש, ויצדק פעל אלהים, ולו לא נקבר, עד ראות איך יפול דבר, ומה מפעל הנלכל כה ואם אין מחנה, מה הוא ומה הנה, דין בשחק נצב סלה לו על כל בלימותי, אלה תנחומתי כז, מה אעיד ומה אדמה, ללבי אשר יהמה, וישתוק משאנותיו? חשבתי כל פרץ, מני שום אדם עלי ארץ, וכמוני בכל כואבים לא מצאתי. לאין כל חדש נוצרתי מכחישכח, כי כמוני לא ה' גם לא נז חיש. הלא עיני רואות, כי להיות לאות, באתי לעולם, לכן מתן ומחמם, לבבי ימם, וכים יהמה, ואם אחי תנינים, ורעי יענים לא השינו בניהם כט, כי מתמרורם אנדיל תמרורים, ומכבי יעזר אמרר בבכי, גם אני אצריח וארחיב קרחתי עצמי יבכיון אלה על אלה, ונתחי יהמיון קצתם על קצתם ואף אני כמו פי אקונן על כלם. מחיל מלחומי לא אני אגרוד ומנני לז, אני אנדע, אזרעם ברנכי עפר, ואמטיר עלימו מימי עפעפי, ותמיד אררם בדמעתי.

כב) אם האל מרחיק ישע מאדם ומניח לאחרים שימררו חייו מכל מקום אין אדם נשאר נקי מחטאיו וגם הרשע המדכא את הלדיק חטאו ישא וענוש יענש: כג) ואם הרעות אינן צלות צמקרה אלא צהשגחה הלא יום וליל וכו': כד) משלי כ"ז כ"ו והכוונה כדברי המשנה והגזאים מחזירין תדיר בכל יום וכו': כה) לפעמים אין הליק מאריך ימים עד צוא עת פודענות רודפיו ומי יתן ולא ימות עד דלותו מה יהיה צהס: כו) אבל גם אם ימות הליק צטרם יראה נקם וגם אם אין מגיד לו אחרי מותו מה הוא מפעל הנלכל (המתגלגל ומשפיל רמים) ומה הנה צדודפיו הלא מכל מקום דיון צשחק כלז סלה: כז) צכ"י תוכחותי: כח) אחי צצרלתי להכחיש משל הקדמוני אין כל חדש תחת השמים: כט) יחזקאל כ"ז ל"ז והכוונה אם אומר צאיוז אח הייתי לתנים ורע לצנות יענה הנה אלה אחי ורעי לא השיבו ולא הביעו ציללתם להיות כמוני כי יותר מתמרורים אגדיל תמרורים (או אם תדלה אמור אגדיל תמרורי ציו"ד הכנוי) והנה ידוע כי תנים ותנינים שני מינים שונים כי תן (צצנוי תנים) היא חיה הסולכת על ארצע והיה ראוי להביה ואם אחי תנים כלשון צאיוז אך ראיתי כי מנחס צספרו לא הצדיל צין תן לתנין על כן לא ראיתי לשלוח יד ולהביה כי תהיה הגהתי נגד כוונת המחצר: ל) שומן שלי תן עולות מחיס והרצות מחיס: לא) מבשרי תן ולחומם כגללים: לב) צאיוז מ"א ז' נקראו מבגיס

XXVII

אולי חמסי יצמיח פרי, וישבית מרי מבית המרי, ובעת תִּלְמֵי צִיָּה בדמעתי יריוון, על חמס לְשָׁדִי יבכיון לנ. הן מדי בת עיני דמוע תרמע, הלא שהדי במרומים שמוע ישמע. אני איש דוה לבי, הִנֵּנֶע תמיד על חמסי, ולא אשוב עד יכלה שְׁאָרִי לר וישוב לעפרו אשא מוסר כלמתי, אסבול מדַחִי, ואני ידעתי נואלי חי, הוא יריב את ריבי ויעשה משפטי. ואם דיני עתה יתמחמה, אקוה לה ליום תוכחה, ליום קומי לעד, יום אשר נעמדה יחד, יום אשר בעל משפטי ינש אלי, יום אשר לא ינום נס ולא יועיל בו כל הון, יום אשר ישוו בו שוע ודלי, וראש לזנב לא יאמר תָּרַל: יום אשר לא יתכנו בו תנאות, ולא יריבו כבירים בכח הזרוע לו.

הֲאֵנֶכִי לך אהמה? ואם עיני לך תבכינה? ואם נפשי לך תשתפך, ורוחי לך יכנע? הלא על חמסי אני בוכה לו, ועל משפטי עיני דמע דולפת, ועל סֶלֶף דיני תתעלפנה עצמי, גם לבבי ימס, וְיִסָּר פְּבֻדִי מעי יחילון, וכליותי תִּקְלֶינָה, ועפעי יזלו מים, וּבְכֹזְתִי לילה ויומם לא תפונינה, עד אשר עֲנֵנִי שחק לא השינוני בנטפיהם ולא נִצְחֵנִי בְּרַעַף רביביהם, כי עיני תִּסְפְּנָה כנחזות לח ורסיסי מרום מחלקים לעתות, עת טהר ועת בְּהָר עת בקר ועת עבות. אפס לא כן אנכי, כ"א בכי לקראת בכי, ותחיינה עיני כנחלים אשר לא יבנודו, וּבְעֵינַיִם אשר לא יוכבו מימיהם. ואם אמרתי תת לי דָּמִי ולעיני

קשקטי לויתן וכאן אולי הכוונה על העלמות: (לג) ארץ ליה תשתה לרויה מרוז דמעתי ולא תהיה עוד ליה וחרצה ואע"פ שהיא שמחה צהללחתה הנה תלמיה יציוון עלי צדאותם החמס הנעשה לי צדאותם שקרה לי היפוך ממה שקרה להם כי אני שמן הייתי ונהפך לשדי לרזון: (לד) על לשון הפסוק ולא אשוב עד כלותם מלת ולא איננו צכ"י: (לה) צכ"י חקן או חקונן: (לו) מה נכבד הליור הזה! והנה מנחס ונס חסדאי היו מאמינים צחיית המתים כמשמע' ומנחס לא היה דואג שגא חסדאי ילעג לו ולאמונתו כאשר היה דואג אם היה כותב אחרי שנים חמשים ומאתים ומה מאד יקרה ומועילה ללנו של אם לטוצים ולרעים אמונת יוס הדין! לטוצים כי תנחמם מניבוסם ותחזקם צדקתם ולרעים תשפיל גאותם ותכניע ערפם ותטה אזנם לזעקת דל: (לז) אין אני שופך שיחי לפניך כעני המצקס מתנת חנם אזל אני לועק על החמס הנעשה לי ואין אני דודש ממך כי אם משפט: (לח) תמיד צלי פוגה:

XXVIII

הפונות. עצבוני חמסי יעירו לט דמעותי, ואם באמת תבכינה ובתמים תשפנה, הלא יוצר עין ישקיף וירא, הלא דלה ידלם מ, ויופיע לעשות משפט מדמי זאת נודע מאז מני עד כי כל משוע נעתר, וכל שופך שיח ישמע: מי הוא נזול נעזב? ואיפה דמעות עשוקים נכחרו? זאת תקוטי בעניי, ואלה תנחומותי.

אני אערוך משפט, וידעתי כי אוי אצדק. כה חקוּת לי בתשובת אנרתי אשר שלחת אלי לאמר: "אם העוית. כבר הביאותיך למיסר; ואם לא העוית, כבר הביאותיך לחיי העולם הבא" הזאת חשבת למשפט? הלהוכח מלין תחשוב? הלא אלהים יחקר זאת. הנוסע און הלא ישמע, אם יוצר עין הלא יביט. וכי תחסום את פי ברוח קרים, ותאליס את לשוני בהכלי מהתלות? הלא מעפֶפֶך עפריי, ואלהיך אלהי, חופש כל תעלומותי, וחופש כל חדרי בטן.

ועתה שמע נא בן אדם, הלא איש אתה, ומי כמוד בישראל, הלא לך לדעת את המשפט. יש על המשכיל מאנח המוסר ומדרך האמונה, בשמעו נכוחה, שיורה עליה, הן לו, הן עליוננ. זאת תפארת נדיבים, והיא תהלתם. וכי תאמר אם העוית ואם לא העוית, הנכון לשפוט על אם? הייטב בעיני ה' ? ואם אחרי לכך נטוית, ובשקול דעתך דנתני, לא נכון לעשות כן. האף בסוד ה' עמדת אם תחת אלהים אתה? הכאת עד תעלומות האדם, וסתר מצפוני תראה? הנגלו לך סודי לכבות, וחקרי כליות תחפש? התדרוש את קרב איש, ויצר מחשבות תראה? איזה הוא ומי הוא זה? הלא הוא אחד אשר יאותו לו כל אלה, אשר בכל מקום ישנו, ולא יפלא ממנו כל דבר.

הלא עכן בן זרח אשר מעל מעל בחרם, ונכשל בלקחו ממנו, הן אל כביר ענה בו ויעידהו וגם נלכד בנורלות צדק, ובכל זאת לא שלחו בו יד שופטי ישראל, ולולי יהושע בן נון אשר בקש ויתחנן עדי תתו תודה לא הומת; כאשר נמצא כתוב בספר בני שים נא כבוד לה' אלהי ישראל ותן לו תודה:

הנה באיש חייב להרני, לא ננעה בו יד לא על פי ה' ולא על פי נורלותי, כי אם בהודאת פיו, ואף כי אני, היו לי עדי אמת, מצדיקים אותי; ולולי

למ) אולי ז"ל יגידו: (מ) על דרך שימה דמעתי צנאדך: (מא) כן הוא צכ"ו ז': (מב) דאוי למשכיל להודות על האמת צין סתהיכ לעזר לו צין סתהיכ מתנכרת לו:

XXIX

אשר מהרו רודפי לנקים נקם ולשפוך דם נקי בחיקך לעשות להם שם, קמו עידי והעידו, אבל רדפוני בקנאה ובתאנה עג, ואהי להם למאכל, ואהי כעונה בלי הפוכה, וכבכורה בטרם קיץ אשר יראה הרוואה אותה בעורה בכפר יבלענה, ובתאנים עם בכורים, אם ינועו ונפלו על פי אוכל. ישפוט ה' השופט היום כיני וכין עושקי, וירא ויריב את ריבי.

שמע נא בן אדם, כי עוד יש לעבדך מלים. דע אתה אדוני כי אלהים היית במשפטי, משפט אלהים שפטתני, דין עליון דנתני, אשר הוא העד, הוא הדין, ולו הנסתרות, והוא יודע תעלומות לב, ולא צוה כן לנוחלי משפט לעשות פלילה, ואני מד ידעתי כי לא ה' הסיתך בי, כי אם בני האדם, ירא ה' עליהם וישפוט, כי נרשוני היום מהספתה בנחלת ה'. שימה נא כדברך, אם שנית יסרתני, ואם לא שניתי החייתני, ואם החייתני מה, הן דיני מה יהי עליו? ואם עשקני, מה תהא סתירתו? ואיך ישא פנים לאין פנים נושא?

לא דין תורה דנתני, ולא משפט תחכמוני שפטתני, וכמשפטי הנוים לא חייבתני. כי אמנם התורה לא מסרתני בידך, וכן הכאים אחריה לא סגרוני למוסרך. כי עברו איי כתיים וראו וקרר שלחו והתכוננו מאד, וראו הן היתה כזאת, התשפוט התשפוט בלי ראות? הלא עיני בשר לך, הלא בראות אנוש תראה כי מי כל בשר מאיי העמים ומכל הלשונוה, מעובדי אש, וממשרתי מים, ומן המשתחיים לצבא השמים, אשר עשה כזאת, ומי מהם אשר דנו כה? ואלו היו שופטי הלומי יין, לא החניפו לעיני השמש ולא הטו דיני, ולא העוו ריבי נכח פני ה' נו. ואם אני אנוע, חמסי לא יאסף, ואם אני כרקב אבלה, חמסי למרום יעלה.

ואתה בן אדם, שמע נא את דברי עבדך, כי יש לו מלים, אם תוכל השיבני

דה"ל עי' לקמן בתשובות תלמידי מנחם דק 19 ט' 18 ע"כ: (מנ) זכ"י א' ובתלמוד: (מד) זכ"י ואס: (מה) כלומר אס לא העויתי ואתה הביאותני לחיי העוה"צ על ידי סנעסתי על לא חמם אז הן דיני (אשר ענת משפטי מה תהא) עליו? ובתלמוד דנה הסד הדבור בלשון נסתר כדי שלא לומר לחסדאי אוי לך מה תהא עליך: דה"ל שימה נא כדברך קאי אדלעיל שכתב לו אס העויתי וכו' (דק XXVIII) ומה נעיס הפך המלונה בלשון אחרת נמללה. ע"כ: (מו) אולי במקום ואלו היו ז"ל ולולא היו:

XXX

אני אחריש ואנוע מזו. אם לה' פעלת ולעשות נבוחה נשית, מדוע לא קנאת בהוללים אשר חללו עלי מועד ושבת? הלא לעיניך מח הַלְמוֹנִי, לפרום מט ביום מנוחת קדש מדיני, ולמרוש שערי ביום שבת קדש, למרות עליון לעיני כל חי. גם ביום המועד מבחר המועדים צוית להחריב בניני, ובידיהם הַלְמוֹהוּ נא בכשיל וכלפות, לא על ידי נכרים כי אם בידיהם. הלא אלה יזכור ה' ויעלה על לבו, כי חלל יהודה קדש ה' נצ אשר אהב. אם יש מלין השיבני, ויסרני עוד, אך במשפט, ולא בכח הזרוע, כי מי יוכל לדין עם שתקיף ממנו? הלא יבלת לחמץ דיני ולמהמף משפטי, ער אשר יגלה צדק עולמים ויִרְאֶה לעין.

נְוָה אשר הנחילוני אבותי צוית לחלל עליו יום מועד ובאו בה פריצים וחללוהו. אהה אדוני, החצר אשר צוית להחריב, לי ולאחי היתומים היתה למורשה; הלא אלהים יריב ריבם נב. הן מקורותי ורלותי ולחותי הוקם בנינם, והנם בכנין, כל רואיהם יכירום, וקצב גזרתם ומדותם יודה עליהם, וכפים מעץ יענה, הלא אלהים יחקר זאת נד. ואלו הסִבְגַת נה תעלומי, ועמדת על אמתת דברי השאתי בעדי ראיה, לא היה נכון לעשות כן, לבזות יום קדש ה', תחלת מועדיו וראשית קדשיי.

ואם אמור תאמר יום הוא ראוי לחלל, חלילה להצדיק כל דוברי פה נו, כי יש עמי עוד תשובות, מלים שנונים מְחִיצִים, פתוחים מחרבות, מחסימי פה,

מז) הכוונה אם אחרים אנוע: מח) כ"ל לא ממש לעיניו אלא צדשות וצמנותו: מט) לשון וצנדיכם לא תפרומו וצכ"י לפרם: נ) צגדי והוא דצוק עם לפרום: נא) צכ"י הַלְמוֹנִי: נב) צכ"י קדש ישראל: נג) מנחם צל מנקום רחוק לגור אצל חסדאי (כמפורט למטה) א"כ איך היה ציתו נחלת צבותיו? וכ"ל כי מנחם צל אם אציו ועם אחיו להשתקע בקרעוזה ואציו צנה לו סס צית וצמותו נשאר הצית לנודטה למנחם ולאחיו: נד) הקודא סצור סצנין אחיו הוקם צקודותיו ולחותיו של מנחם ואין הענין כן אצל הכוונה כי שונאיו ומלשיניו שהחריבו ציתו לקחו מטס הקודות והדלתות והלוחות ונתנוס צצנינס והכנוי צמלת צנינס אינו חוזר לפניו אלא לפני פניו למלת פרוינס שהזכיר למעלה צאמרדו וצאו צו פריצים וחללוהו: נה) תהלים קל"ט ג' ענין ידיעה והכרה וצכ"י האמת: ני) המאמר הזה סתום מאד ואולי חסרו צו מלת אצל מאחד שאין צו טוס חלוק צין

XXXI

מאלימי לשון; ואם עתה יש לה דממה, אחרי יום תשמע שאונה, כי הנה ימים באים, אם אלהים יִלְגְּנֵי נו, ולא יאסוף רוחי, קנים ימעטו, וימים יחסרו, וקלפים יצערו בחוקקי משונאי כרוע מפעלם נח, וכסא אדוני חמלר נקי.

על חמס עושקי אשיח אל ארץ, ארץ אל תכסי דמי, נם להררי עד דלפה עיני, חמסי ושאריו שמעו הרים, נם לנבעות בשיחי נט אהימה: אנא גבעות שַמְעֵן קולי, חמתי עליכם אם תכחידוהו, הלא לנגדכם סבבוני בכחש, ולא לאמונה עשקוני מריבי. אכדון ומות שִמְרֵר יום חמסי. ואל יהי סתר לְמַרְי שיחי; הלא ממחצבכם קרצתי נם אני, כי תקראו לי בְצִלְכֶם תִּסְכְּבוּנִים, בעוד ימי פרידה חנוני סא, ובעדי ועקו חמסי סז עד שובי אליכם, בעודני חי צעקו עמי אולי לא לארך אף יחרה בלוחמי סג. מארבע הרוחות באי הרוח אשר ממנה רוחי נִפְתָּח, התאבלי הַיְמִינִי האניני השמילי סד, לבשי עלי שק, והתפלשי באפרי, על תיגת מקצתך, הרחיבי קרחתך, ועל מר רוחי, חולי וגוחי, אֲלִי נא עלי כל ימי הארץ סה, וחלילה לך חת לזעקתך דְמִי, שאי עַל כּפִי, אולי תוכלי הועיל, ונם שפכי שיח סו, אולי תערצני, כי נוֹאֲלִי חי לא שכח חנות, ולהסתיר פנים לא נמר אמרי סז. נם קולי אלי מים על יְבֶשֶׁת לְחֻמִּי. הלא במימי מוצק בְּצִקִי הוֹלֵשׁ סח נם אתם צעקו בקול שאון, ואל תרום

סתי הנוסחאות אשר צידי הכני מפרטו על דרך מקרא קָרָר ואם תאמר דאוי לחלל יום אחד כדי לענוט מי שעבד עזירה גדולה, ולא לזה לגמור המאמר והפסיק צימה ואמר חלילה להלדיק כל הדוגרים רע עלי צפיהם כי יש עמי עוד תשובות: (גז) יאריך ימי מליזה לקוחה מן הניטה המאריך זמן לְלִיָּה גס היה אפשר לקרוא יִלְגְּנֵי יהיה עמי מן וכוף ילונו (קהלת ח' ט"ו): (נח) אם יהיו כל הימים דיו וכל קנים קלמוסים וכל עורות קלפים לא יספיקו לכתוב מה שאני עתיד לכתוב על שונאי אשר הוֹלִיאוּ עלי סס רע לפניך ואתה תהיה נקי כי הם התענו אותך: (נט) "צכ"ו שיחי: (ס) איוז מ' כ"צ וצכ"ו עליכם תסבנו: (סא) עכשיו שאני דחוק מכס כלומר צעודנו חי (כמו שהוא אומר אה"כ) עשו חסד עמי: (סב) צכ"י חנוני צעדי וזעקו חמס: (סג) ירמיה ט"ו ו' והכוונה אולי לא יאריך ה' אפו לשונאי אצל ימיה פורענותם וצכ"י לא לאורך אך: (סד) יחזקאל כ"א א' א' התאבלי ועשי אנינות תכל לז: (סה) צקין וצחרף על סס צדאסית ח' כ"צ וצכ"י כל ימיני ארץ: (סו) מלת שיח איננה צכ"י: (סז) מלת מלת אמר איננה צכ"י: (סח) אני יצט כאלו צקין נילוש צמימי לוד חלמיט ושאר דברים קסיס שאין

XXXII

הַמִּית צוּחַתְכֶם, נִם אַתֶּם לוֹ שְׁמַעוּנִי, הֵן לָכֵם יִכְלַת לִנְקוּם נִקְמַתִי, סֵט בִּשְׁתוֹת אַתֶּם חוֹמְסֵי הָיוּ נֹא לְמָרִים, בְּבֹאֲכֶם בְּמַעֲיָמוֹעַ הָיוּ לַצְבוֹת בְּטֵן וְכֹל מִשְׁקָה אֲשֶׁר יִשְׁתָּה יִמַר לְשׁוֹתָיו יְעוֹלְלוּ לְמוֹ וַיְהִי כִמְנִי וְלִשְׁמִי קִדְם אִמְרַתִי שְׁמַעוּנִי וְלַצְבֹּא מְרוֹם חֲנוּתִי בְמוֹ פִי, וְלִנְכוּרֵי כַח אֱלֹהֵי פְלֹאִי, עַל אֲשֶׁר מִשְׁכַּנְתֶּם נְבִהֵי מְרוּמִים, לְכֹלֶם אִפְרוּשׁ כְּפִי וְאִשְׁפוּךְ שִׁיחִי, אוֹלֵי יַעֲדוּ חֲמַתִּי לְשֹׁהֵדִי בְּמְרוּמִים הַשְּׁלוֹשׁ עַל כֹּלֶם, וְנִם לְשִׁכְנֵי עֵפֶר עֵינֵי רוּמַעַת. הַעֲתִידִים לַעֲמוּד בְּדִין לִפְנֵי יוֹצֵר כֹּל הַעֲשׂוּקִים אֲשֶׁר כְּמוֹנֵי הַיּוֹם דְּמַעוֹת אֲנַחֲוֹתֵי יִסוּ לְרַמְעוֹתֶם, וְעַל חֲמָסֵי עַמִּי אֵל אֵל יִשׁוּעוֹ, אוֹלֵי מִמְנִי אוֹ מֵהֶם יִקְשִׁיב אֹזֶן.

עוֹד אֲנִי מִדְּבַר וְאֶעְרוֹךְ מַלְאִים, וְלֹא לְהוֹכִיחַ, וְאֶזְכִּיר קְדְמוֹנוֹת לֹא לְהוֹעִיל אֶךְ עַתָּה הַצִּיקְתָּנִי רוּחִי. עוֹרֵה אֲדוֹנִי וְהַתְּבוֹנֵן, וְהַט אֹזֶן לְשׁוֹעַת מִתְחַנֵּן, וְלֹב עֲגוּם תְּרַנֵּן, אִם פְּנִיךְ לֹא תַעֲנִין. מֵאוֹמָה לֹא אֶבְקֵשׁ בְּלַתִּי קִשְׁבִי, וְאִם אֵל כְּמוֹנֵי יִפְנֶה כְּמוֹךְ אֵינְנוּ תִמְהֵן, וְאִם תֵּשׁ אֵלֵי, סְכוֹת חֵין עֲרִכִי, כְּבוֹדְךָ לֹא יִחַל, וְאֵין לְמַעַלְתְּךָ גִרְעוֹן אֶעִיר זְכוּרֵי קִדְם אֲשֶׁר צִדְקֵי כֶם, וְאִם תִּבְחַר אֲמוּנָה תִרְדָּה לִי עֲלֵיהֶם. תַּחֲלַת אוֹדוֹתֵי, הִיָּה עֲלֶיךָ לְכַבְּדֵנִי. עֲמַדִּי לִפְנֵי אֲדוֹנֵי אֲבִיךָ, יוֹצֵרוֹ יִרְגִיעַ רוּחוֹ הַנְּדִיבָה, וְאַשְׁרְתְּהוּ וְאַצֵּק מִים עַל יְדֵי אֶהְבְּגִי וְיִמְשַׁכְּנֵי בַחֲבַלֵי יְדִירוֹת, וְכֹל יְמֵי אֲשֶׁר פָּרַשׁ עָלַי צִלוֹ, שְׁמַשׁ לֹא יָךְ עָלַי הֲלֹא לִפְנֵי כַח מְזַעַר בִּינַתִּי סִפְרַתִּי מֵהַלְלוּי, וְהִנֵּם כְּתוּבִים עַל אֲרוֹן הַעֲדוֹת בְּבֵית זְבוּל אֲשֶׁר בָּנָה לְשֵׁם אֱלֹהֵי, וְהִמְכַתֵּב מִכְּתָב יְדֵי הוּא וְכַמְהוּ כְהִנֵּה וְכַהֲנָה.

אַחֲרֵי זֹאת זְכוּר נֹא אֲדוֹנֵי לַיִל תִּמְרוּרִים אֲשֶׁר בּוֹ נִאֲסַפָּה נְבִירַתִּי וְיִלְדַתְךָ, יִרְחַמְנָה עוֹשֶׂה. כֹּה יַעֲשֶׂה לִי אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִיף מִחְרוֹנְךָ, אִם לֹא כַחֲצוֹת לַיְלָה בְּגָלִי עַצְ בֹּאֵת אֵלֵי, לְתַקֵּן סִפְדְּ עַנּוֹ וְלַהֲכַרִּיז נְהִי, מִצַּאתִנִּי וְאֲנִי כוֹתֵב, וְנִזְהַרְתִּי טָרֵם תּוֹהִירֵנִי וַיְהִי כִי רֵאִיתָ כֹּה נִשְׁבַּעְתָּ בְּאֵל עֲלוּיִן: שְׁמוּרָה זֹאת תְּהִיָּה לְךָ כֹּל הַיָּמִים - וְאַתָּה זְנַחַת וְתִמְאַס! הֲלֹא כֹה קְרָאֲנִי בְּהַאֲסֵף אֲדוֹנֵי אֲבִיךָ, כּוֹנֵנַת רַב סִפְדְּ, וְחִקוֹתֵי דְבָרֵי קִינּוֹתֵי אֲשֶׁר קוֹנְנּוּ עַד

זֶה סֵט לַחֹת מוֹלֵךְ עֵינֵינוּ מִתְכַּת וְכֹל דְּבַר קִטָּה: (ט) זכ"י וְכִלְתִּי נִקְמַתִּי: (ע) זכ"י מַעֲמוֹ: (עא) קוֹדֵשׁ לְמַלְאָכִים אֱלוֹים וְהֵס אֱלֹהֵי פְלֹאִי (סוֹפְטִים י"ג ו"ח) וְזכ"י פִּלְאָ צִלֵי יו"ד: (עב) צִלֵי סוּס וְדַכְּ כִי אִס צְרַגְלִיךָ, וְהִיָּה זֶה חֲדוּשׁ גְּדוֹל צְחַסְדְּלוֹ וְעֵשֶׂה כֵן וְנִס לֹא סֵלַח לְקִרְוֹלוֹ לֹא לְצִלְתִּי יוֹדַע כִּי צְמֻלוֹתָו נַעֲסַתָּה הַקִּינָה: (עג) מַסְפַּד וְזכ"י (סד): עַד קוֹנְנּוּ אֵינְנוּ זכ"י:

XXXIII

כל ישראל דבר יום ביומו כל ימי האכל; ועל קל מזאת ציה דוד משיח
ה' לפני מותו להיות בני ברזילי הגלעדי באוכלי שלחנו. ומה הגמול
אשר נמלתני, ומה השלום אשר שלמת לי אחרי אשר שמתי אנרות מהללך
אחשתרני רכב, ואשית נליוני שבחך רוכבי רכש, ואשים ספרי הורך נלנלי
כרכרות בכל עיר ועיר? סדרתי עב כל רז עדי התמותי כל חרו האלמתי
כל מצחצה, ואחסום פה כל מחרני לבלתי הותיר למו מקום לדבר, ולא מענה
להוסיף, ועד הנה לא הסירותי תמתי ממני, ועודני זורע מהללך ומורה
שבחך כשל על האדמה, ואם יסרתני ברוע מוסר, צדקי ממני לא סר ואם
נמלתני לא כדת, לא תטה אשורי מני הדרך.

ואחרי זאת זכור נא אדוני כי הביאותני ממרחק מנה מרנוע, משכתני
ממרה טוב, ועוררתני מרבצי, אצתי, חשתי ואבא לא אחרו רנלי
חרבוני קיץ, ולא מהמהו פעמי סופות סערי, ולא בוששו צעדי חנורי שלח עו
ולא אחוזי חרב, ואולם פחדך לא הפיעני, ומתן ירך לא משכני, ונמולת
ירך לא הניעתני ונדכותך לא העירוני, בלתי אחותך עו עוררתני ועקב
ידידות הורך מהרו רנלי.

ויהי כאשר באתי ציאתי על מלאכת למודים עבורת לשון הקודש. ואמר
שמעתי אדוני, נאעיר לבבי מקנו ואחזקה, ואשית כליותי אנשי עצתי
ניהו לי כמשיבי טעם, ואניד עמי עפעפי, ותמאן נפשי תת שנה לעיני עד
אשר נכונו עיני אדוני וישלם חשק מאוייו, וחי ה' וחי נפשך אם לא
הקימותי מצותך מדאנה ומרעבון ומתוך ערום וחוסר כל, ועין ימיני כחה
תכהה אם השינה ידי די מחסורי, ואם לא התכתי במצרך כור רעבון!
ואלזה הקשיח את לב אדוני והרחיק ממנו חנינה מחמול עלי, ואמץ את
לכבי מצעת את עמלי, לאמר: זה הסורח אשר הטרחתיו במלאכתי, אשר
הביאותיו מארץ מרחקים והשיבותיהו מסחורתו, ואין בידו מאומה בלתי אלי
עיני, מאין מחיתו ופלת לביתו? מי ירעם עח ומי יבסם? והי

עה) כן הוא צ"כ"י א' : עו) צ"כ"י מגורת : עו) להנתך שהיית כלה לי
ותלמידי היקר איבד מלכוד מפדס דנדך מן ואחותי צלזניכס : עח) צ"כ"י ידעס
צ"ל"ת :

XXXIV

כאשר צפד עורי על עצמי היה מאת אדוני תחנה, כמעט רנע ועונה ומנה אל קצת מאכלי ושתייתי במדה במשקל ובמשורה מדי חדש בחדשו. כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף מחרונך אם לקחתי מכל אשר צוה לי מאומה! והנני והם, אם על פני יבויבוני עט. ובכל זאת לא סרתי מני דרך, ואומר "אקוה רצונו" וקניתי חרונו ותהי משכרתי שממות עולם, וחלף עברתי כוס תרעלה העלתה לי, להיות לדראון עולם, והיתה תוחלתי נכזבה, ויכל שקרי באפם תקוה. העברנו חנם עבודת עבדי ותהי יניעתי לריק וזיעתי להבל, ולולי פניך לא קראוני אלה פ הכזה יהיו תשלומי איש שכל, ואם אלה גמוליו? מדוע זרעתי חטים וקוצים קצרתי, וארץ אשר מאד נעמה העלתה לי בְּאֵשָׁה ואלו חרשתי תלמי מלחה וזרעתי בארץ לא זרועה, החרשתי; כי אין פרי למלחה.

וְאִיהָ אִיפוא פִּיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעַת בְּה' אֱלֹהֶיךָ לְמַלְאוֹת מַחְסוּרֵי וּלְשֶׁלֶם נְמוּלֵי? מַחְסוּרֵי נְתוּן לָךְ, וְנְמוּלֵי לְאַחַר תָּן, וְהַעֲבֹד לַעֲשׂוֹת בּוֹ כְּטוֹב בְּעֵינֶיךָ. אֲדוֹנִי יוֹדֵעַ כִּי מֵעַת יוֹם חֲמַסִּי עַד הַנַּה, לֹוֹלִי רַחֲמֵי אֲדוֹנִי אֲבִיךָ יְהִי אֱלֹהֵי בְעִזְרוֹ מֵאֵ, אֲשֶׁר חֲסִיתִי בְצַלּוֹ, וַיִּפְרוֹשׂ עָלַי כְּנַפְיוֹ, וַיִּרְחַמְנֵי וַיִּכְבְּדֵנִי וַיְשִׁימֵנִי בְּאוֹכְלֵי שִׁלְחָנִי, וְלֹוֹלִי חֲסִדֵי אֲבֹרְתִי בְעַנְיִי; וַיִּשְׁלַם ה' פִּעְלוֹ. וְתִהְיֶה מִשְׁכַּרְתּוֹ שְׁלֵמָה מֵאֵת ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל.

וְעַתָּה אֲדוֹנִי אַנְה אֹוֹלִיךָ אֵת דְּלוֹתֵי, וְאֵל מֵי מְקַדְוִשִׁים אֲפַנְה, וְעַל מֵי אֲנוֹסָה לְעִזְרָה, וְאֵל מֵי אֲשָׁא עֵינַי, וְאִיךָ אַחִיָּה? הֲבֵה לִי עֲצָה אִיךָ תִּנְיָדֵר הַפְּרָצָה, אַחֲרֵי כֹלָה וְנַחֲרָצָה. זְכוּר אֲדוֹנִי כִּי בְכֹל כְּהוֹ עֲבַדְתִּיךָ וּבְכֹל נַפְשִׁי הִלְלַתִּיךָ, וּבְכֹל פֶּאֶה זִרְעִתִי מֵהִלְלִיךָ, וְחִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵלֵי הִיתָה

עט) מנחם מזכיר צדמו ענינים שהיו ידועים לחסדאי ולכו סתומים ומתומים הדברים: פ) ולולי זאתי לפניך לא קראוני אלה כי הייתי צארכי עוסק צמסחר: פא) מלינו כה וכה צתלמוד (סוכה ל"ג ול"ה כדה מ"ט צכורות מה) מלילת המקום יהיה צעזרו על אדם שכזד מת ואחר התלמוד לא כנולא כזה צסום ספר (עיון לונן לור געטיצטע וכו' ח"א עמוד סכ"ה) דק כאן צמכתא הזה ולמנס מלות מעת יום חמסי היה נדאה לי שהכוונה צהן מן היום שנעשה לו חמס שקבל עליו חסדאי לשון הרע והסליכו מעל פניו אך דחוק הוא שהיה אציו של חסדאי עדיין צחיים והיה מנחם צאוכלי שלחנו ועס כל זה יכלו לו

XXXV

לא לידי ומצאתי און לי, הייתי מְרַצֵּךְ בהוני, כאשר רציתך מפרי לשוני, אבל מהנמצא בידי נתתי לך אבי אבי רכב ישראל ופרשיו, אמנם מהיר צדק ונשיא אלהים אתה ואמונתך אמצאתני, ועל אמתך נשענתי ולולא חסדיך לא דברתי עד כה, ידעתי כי נכונה תחפוץ ומישרים תרצה, אבל מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה. ואדוני יודע פנ כי לא נכון להוכיח מרי נפש ולא לנעור בְּדוֹי לבב, ולא לדחוף טחוני פנים, כי במצוק ידברו ובמרירות יביעו, כי בחרו מות מחיים.

ועתה השבעתיך באמונת הצדק אשר היא נתיבתך הסלולה הַמְיֻשָּׁרֶת פג ובתפארת האמונה אשר היא אזור חלציקי, שתפנה אל טענתי בקו אמונה ובמשקלת צדק, ואל בינתך אל תשען, ואם אמת היא תודה לי עליה, ואם ימצא בה תרמית תורה לי עליה בלאט פד.

וְיִזְרַע אדוני כי איוב עת הובא בפללי נסיון והוכח ברוע מדוה ובנגעי בני אדם הלא כנעת בו יד אלוה הכביר מלים וכאשר חזקה מחלתו החזיק ויוכח עם אלוה כבן אדם לרעהו, ויתנהו כמטה דין לעשות משפט מעוקל ומני ארח צדק מתעה פה, ולעת נוע לבבו, נטיו רגליו הלא זה חומר

משנאלו והזיאו עליו קלף חסדאי ועוד הלא מנחס כצר כתצ למעלה "וכל ימי אשר פרש עלי ללו טעם לא יך עלי" ו א ב י ל הי"ו מפרש יוס חנסי היום טענית לי חמס שהצאתני מארץ מולדתי והעצדתני ונשצעת למלאות מנסורי ולא עשית: פב) זכ"י ולא ואני יודע או ואני ארע: פג) זכ"י המישרים או המישרים: פד) אס טענתי היא אמת תודה לי ותסכים עמי עליה ואס ימלא צה תרמית וסקד תודני מה טגיית ותעשה זה נכחת. מנחס צעחצרתו ערצצ מלת לָאט (משרט אטט) טענינה נכחת עם בָּלָט (משרט לוט) טענינו צסתר והעלס וזה לשונו לאט מתחלק לטתי מחלקות המחלוקת האחת לאט את פניו לוטה צשמלה וילט פניו צאלרתו פני הלוט הלוט ועמנתס צמלט ענין כסות המה. המחלוקת השנית אסתהלה לאטי לאט לי צנער צאצשלוס ותצא אליו צלאט (cie) ההולכים לאט נכחת לפי הענין — זכ"י א' חסרה מלת תרמית וזכ"י ז' תודה דצל"ת צסני המקומות וכמה פירושים הריתי אני ותלמידי להעמיד הבירסא דצל"ת ולא נתקדדה דעתי צאחד מהס: פה) נתן את האל כאלו הוא תועה מדרך נדק (מתעה פעל עומד כמו צמשלי י' יז) וזכ"י רסן מתעה ותלמידי מוהר"ד יהודה אריה

XXXVI

נלון פו וממר את יוצרו, אבל אל כביר בארח טובו את לזות שפתיו לא חשב לחטאת, על כי בנפש מרה שפתיו מללו, ובתונת לב דבר עתק ריבות שפתיו לא שם תפלה פו כי הוא ידע ננע לכבו, למען וכירו כל יורדי עפר כי שופט כל הארץ כה משפטו עם עפר ואפר. ויהי אחרי זאת שב ה' את שבותו ומראשיתו היטיב אחריתו. ילמר אדוני מדרך אלהיו, ודיו לעבד שיהא כרכו הלא ילוד אשה ללמוד מדרכיו, וכדרכיו ינהג עם נמוכיו, ואלהי ישראל הנותן תשועה למלכים יעטה אדוני מעטה תהלה וילבישו בני ישע, וימיו יבלה בנעימים, יראה ורע יאריך ימים, וימצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם, ותאות לבו יתן לו וארשת שפתיו כל ימנע סלה, ואויביו יבלה בשבט עברתו ואוהביו כצאת השמש בכבודתו, האל הנאמן, המנהג בעזו תימן, ישים מושבו משמן, עד תכלית כל זמן, למען ה' אשר נאמן, קדוש ישראל ויבחרך. שלום לרום, כמים אל דרום, וכחיל ימים וצבא מרום, אמן נצח סלה.

פח כף המושב מאת ידידי שמתיהו לטוטפות ויהי לי למשיב נפש ומתק צופות, וכראותי כי בושש בערו בקרבי רשפות, וינרתי פן נהפך להיות

אזוסינו כ"י מקיים נסח הכ"י ונפרט כי איזו נתן את האל כאלו הוא (נעשותו נשפט מעוקל) הוא כרסן מתעה מני ארע הוא גורם לכני אדם שיתעו מני ארע גדאותם כי איזו נשפט: פו) על סס הכתוב היאמר חומר ליוצרו מה תעשה לנן לטון תלונה והוא כפעל כנו וילוכו העם וככ"י כלו ומלת וממד מלשון אל תמר זו ואולי ל"ל ונריז: פז) שפתיו איכנו ככ"י: פח) מן כף המושב ואילך איזו לו ענין עם האגרת שלנעלה וכדא' שהוא מכתב אחד שכתב מנחם לאחד מאוהביו קדו לאותו זמן שכתב האגרת הקודמת לחסדאי ועקר הענין היה ידוע למקבל האגרת ולאכחו לא כדע מה היה הכף ההוא (אולי של כסף או של זהב) ואיך צא ליד הידיד ולמה החזירו לו ולמה צוּס להחזירו והכני מפרט העלות והמליצות. הכף אשר השיבות לי אתה ידידי היה לי לטון ולשמחה ושמתי כחותם על יד ימיני וכטוטפת צין עיני והיה לי למשיב נפש גם היה לי מתוק כלוק דש ומתחלה צהייתי מלפה לו ולא הייתי רואהו צעדו צקרבי רשפי אש והייתי מלעטר מאד כי יראתי שאל גם אתה נהפכת לי לאויז וכוספת על שונאי על דרך שאמר רז"ל (צתרא ט"ז) שאל רוח סערה עזרה לפניך וכתחלק לך צין איזו לאויז וכתחלק טיפה ציפות שהזכירו שם צתצות הקצ"ה צין טיפה לטיפה לא כתחלק לי והייתי אומר כלכי אס גם ידידי זה נהפך לי לשונא אנה אמלא תרופה למכתי? והנה עיני לך צופות כעיני עצדים אל אדונייהם וצך תקותי שתהיה נאמן צאהצתי ותעיד על יוסרי

XXXVII

לִי חַלִּיפוֹת, בַּמַּחֲפָכָה אֵיבֹב לְאֵיבֹב וְשִׁפָּה בַטְּפוֹת, וְאִם נִחַפֵּךְ אִיָּה הַתְּרוּפוֹת,
הֲלֹא כַעֲבַד אֶל אֲדוֹנָיו עֵינִי לֶךְ צוּפוֹת, עַד יָקוּם עַד הַנְּאֻמָּן כִּי נוֹתַרְתִּי כִּיּוֹנָה
קְצוּצָה אֲנִי, וּבְשָׂרַי הַמְּלָבִין אֲשֶׁר נִחַשְׁף חֲשָׁפוֹת וְאֵלּוּה מַעֲזִים שְׁלוֹם לֶךְ
יִשְׁפּוֹת אִמָּן:

וְדַקְתִּי עַד אֲשֶׁר יָקוּם הָעַד הַנְּאֻמָּן הוּא הָאֵל וַיִּגְבַּל לַעֲיֵן כָּל אֶת נִקְיוֹן כִּפִּי כִּי
אֲמַנֵּס לֶכֶךְ אֲנִי וְנִתְחַנַּן לַפְּנֵיךְ שֶׁלֹּא תַעֲזָבֵנִי יַעֲן נִשְׁאַלְתִּי כִּיּוֹנָה קְלוּזָת כַּנְּפִיס וְכַנְּפָן
אֲשֶׁר נִחַשְׁפָה וְהַלְצִינִי שְׂרִיבִיה (יֹאחַז א' ז') וְאֵל שְׂדֵי יִצְרָכֶךְ וַיִּשְׁפּוֹת לֶךְ שְׁלוֹם —
זכ"י א' וְטַפָּה זַנּוּפוֹת זַנּוּתִי הַכ"י וְאִם לֹא נִהַפֵּךְ (וַיִּתְחַן לַפְּדֵשׁ וְאִם לֹא נִהַפְּכָת לִי
לְשׁוֹנָא אִיָּה הַתְּרוּפוֹת וְעוֹזֶה זַלְרוֹת שְׁהִיִּיתִי מִלְּפָנֶיךָ מִמָּךְ אִו שְׁהַזַּחַחְתִּינִי?) זַכַּת"י
א' אֲנִשִּׁי הַגְּרוּפוֹת (זַמְקוֹס אִיָּה הַתְּרוּפוֹת) — וְהִנֵּה יָדוּעַ כִּי כֶּף לְשׁוֹן נִקְצָה וְקִטְּשָה
אִיךְ טַעַה מִנְּחַס זַדְּזָרִי פְּטוּעַ כֹּזֵה וְכַתֵּז כֶּף הַמוֹטֵז וְשֶׁאֵל הַמְּאֻמֵּר כָּלוּ זַלְשׁוֹן זַכַּר
וְאִיגַל אֲוֹמֵר לְהַגִּיב סֶף הַמוֹטֵז וְהוּא מִזְרֵק וְצִדִּיק הַיּוֹדֵעַ:

הַעֲרוֹת פְּרִשְׁיּוֹת לְאַגְרַת הַנִּלְ מִזֶּה מֵאַתַּת הַמ"ל לְךָ כ"ט

ע"י לְעִיל דף (XXIII שו"ת 19—20) מֵה שְׁכַחְתִּי שֶׁלֹּא אוֹכַל לְסַמּוֹךְ עַל נוֹסַח
הַמַּחֲזָרֵת הַמוֹנַחֶת לַפְּנֵיךְ זַדְּפוֹס (לוֹנֵדוֹן שַׁנַּת תְּרִי"א) לִזֶּה אֲזִיב
דְּאִיָּה חֲזָקָה וְכַלְמַחֲדָר יָד לְתַקֵּן הַמַּעֲוֹת אֲשֶׁר לֹא הִשְׁגִּיחַ עֲלֵיהֶם הַמְּוִלִּיָּאָה לְאוֹר.
וּז"ל מִנְּחַס זַדֵּךְ 21 זַדְּשׁ אֶחָד וּפְתִירוֹן וְלֹא אֶחָד זֶהֱם הוּא גַלְמִי דְּאוֹ עֵינֶיךָ וְעַל
סַפְדֵךְ כּוֹלֵס יִכְתְּבוּ יָמִים יִלְרוּ וְלֹא אֶחָד זֶהֱם זַקֵּס הַמַּשׁוֹדֵר לְהוֹדִיעַ עוֹז אֱלֹהֵינוּ וּפְלִאֵי
מִפְעֵלָיו וְאִיךְ גַּלְמִים לוֹ הַעֲתִידוֹת טַרְס תְּלַמְּחִנָּה וְהַזְּאֹת טַרְס תְּזַאֲנָה זַאֲמֵרוּ גַלְמִי
דְּאוֹ עֵינֶיךָ גַלְמִי וְדַקְמִתִּי תַזְנִיתִי וְלוֹרְתִי זַטְרַס הוֹלְדִי וְזַטְרַס עֲלִיתִי זַמַּחֲשָׁבָה
וְטַרְס זֹוֹאִי לְעוֹלָם דְּאוֹ עֵינֶיךָ וְעַל סַפְדֵךְ כָּלֵס יִכְתְּבוּ וְכָל יוֹרֵי עַפְרָה כַּמִּנִּי כַּמוֹהֵם
גַּם כּוֹלֵס זַטְרַס הַזְּרַאֵס יַחְדוּ גַלְמִים לַפְּנֵיךָ וְעוֹמְדִים זַזְרוֹתֵם לִכְבֶּדְךָ מִדְּרָאָה כָּל
לוֹרָה וְתַזְנִיתִי כָּל דַּקְמִיָּה וְבוֹלֵס כָּל תְּמוֹנָה הַעֲתִידִים לְהַעֲשׂוֹת תַזְנִיתִי הַזְּרוּאִים
וְזַתְּמוֹנֵת הַעֲשׂוּים גַלְמִים לַפְּנֵיךָ עַל כֵּן אֲמַר יָמִים יִלְרוּ יָמִי הַאֲדָם עוֹד יוֹלְרוּ
וְהִזִּי עוֹד יִזְרָאוֹן וְאִיךְ לוֹ יוֹם אֶחָד זֶהֱם מִכָּל יַמֵּי חַיָּיו וְהוּא דְּאָה אֶת הַאֲדָם
זַזְרוֹתוֹ וְזַדְּמִוּתוֹ זַטְרַס זֹא עַתּוֹ לְעוֹלָם וּמַשְׁפֵּט עֵינֶיךָ זֶה כַּתְּשַׁפֵּט יִרְמִיָּה הַעֲנַתוֹתִי
אֲשֶׁר אֲמַר לוֹ זַטְרַס אֲלֵרֶךְ זַצֵּטָן יִדְעִתִּיךְ וְזַטְרַס תְּלֹא מִרְחַס הַקְּדַשְׁתִּיךְ נִצִּיב לְגוּיִם
כַּתְּתִיךְ (יִרְמִיָּה א' ה') "הִנֵּה נִמְצָא יָדוּעַ הָאֲדָם בַּטְּרַם הַבְּרָאוּ וּמְקוֹדֵשׁ בַּטְּרַם
יִצִּירְתוּ" ע"ל. וְהִנֵּה זֶה הוּא הַעֲנִיךְ שְׁהַשִּׁיב עֲלֵיו ד' יְהוּדָה חַיּוֹב שְׁכַתֵּז שֶׁלֹּא ע"פ כָּלְלִי
דַּקְדוּק הַלְשׁוֹן וְזַחַתִּי הַהַעֲתִיקוֹת אֶחָת מִהַרְא"צ וְאֶחָת מִנְּר"ג בִּיקְעֵאלִיָּא כַּתּוֹז כֶּךְ
"וְלֹא יָדַעוּ אִיךְ יִלְטְרְפוּ הַפְּעֵלִים שֶׁהֵם עִם אֹתוֹתֵי הַנוֹחַ וּמִדְּזָרִים זֶהֱם זַאֲגְרוֹתֵיהֶם
נִשְׁדִּירִיהֶם הַפֶּךְ הַכּוֹכֵן וְלֹא יִדְרְכוּ זֵם עַל דֶּרֶךְ אֶמֶת כַּאֲשֶׁר אֲמַר אֶחָד מֵהֶם זַסְּפֵרוּ

XXXVIII

הן נמצא האדם נודע שרם הבראו ומקודש שרם צרותו והוליא לרותו כפי מחשבתו מן ילד ילדתי ולא ידע כי שם הפועל שהוא ראש הפעלים לא יהיה על זה המסקל"ע"כ העתקת הראש"ע ועפ"י העתקת ר"ע כך "והרבה מהם אשר ידברו צם צמסליהם וסודיהם על לא נכון וינהגום על דרך לא נכונה כאשר אמר צמקלת דבריו הן נמצא האדם נודע שרם הבראו ומקודש שרם צרותו חסד כי מולא לרותו אשר פלה מן ילד ילדתי ולא ידע כי לרותו יארת להיות מן לדה"ע"כ ועתה מזה נראה צדור כי המחצרת משוצט ולא נוכל לסמיק על כוסחתה :

ע"י לעיל דף (XXXIV) צאברת "אדוני יודע כי מעת יום חמסי עד הנה לולי דחמי אדוני אציק" וכו' יפה כיון הרצ אי בל שמפרט יום חמסי היום שעשית לי חמם שהצאתני מארץ מולדתי והעצדתי לכן קשה עלי לכוון דברי החכם מה "רן ברעטן כר"ו שהציא צספרו (געשיכטע דער יודען חלק חמישי דף 380 צהערה 1) צסם הר"ד היילפערן שאנחנו לריכין להגיה המלה המשוצט צלתי כוונה אדוני אציק ולהחליפה צמלת אדוני אחיק ולא ידעתי ולא אוכל לכוון מה הכדיוח לזה ולא זו צלצד שההגה היא רק השערת ההשערה צלי לחץ העלום לצדד מקוים ולתולדת הקט הבינו וכתצ צפניס (סס) מנחס צן סרוק ווערע דאדורך גאנן פֿערקאָממען ווען יך ניכט חסדלי'ס ברודער זיינער ערבארט" ועוד החכם גרעטן סותר עלמו צתכ"ר שהרי למעלה מזה (דף 374) כ' "חסדלי'ס פֿאטער ילחק נאהקן יך זיינער חן אונד פֿערהיטעטע דאס ניכט זקריגען דעסמען גייסטעס קייט ערטיקען" ואלה הדברים כתצ מנחס למעלה (דף XXXII) עמדי לפני אדוני אציק וכו' וכל ימי אשר פרט עלי ללו שמש לא יך עלי וכו' ועתה כל מי שיקרא תוכחת מנחס צייטו צדעת ימלא כי מיוס צוא אל קודוצה לא קיים הנשיא מולא שפתיו וכל זמן חיי אציו לא השגיו עליו צאשר כל מחסורו היה על אציו הנשיא הנזכר כאשר אצדד צהרחה לקמן צתולרות מנחס רק אחר מותו היה קשה עליו שיצתו צקודצה לכן לעק חמם וציותר אחר שרדפוהו פרילים והלטינו עצד אל אדוניו ומן האגרת עלמה נראה שנכתצ אחר מות אציו ר' ילחק ואין צזה שום ספק :

ע"י לעיל דף (XXXVI) "כף המושצ" והרצ איבל לדה להגיה "סף" והחכם גרעטן ה"ל לדה לומ' "ספר המושצ" (שם 380) והנה יודינו החכם המליץ מוה' מאיד הלוי לעטרים נד"ו לדה לשער כי המלה כף או סף והכוונה אולי נתארח מנחס אלל אחר מאהציו הכגידים וצאותיוס נאצד' הסף נכנצ או נצצה וירא מאד לנפשו מפני החשד המעש' הבציע צאמתחת צנימין וציותר עלוצ כמוהו שעלול לזילות וכאשר נתארך הזמן כלטער מאד פן נתאמת החשד לודאי ונהפך לו האוהב לאויצ אך אחר שנודע לו שנמלאת והוצצ ליר צעליו שמה שמחה גדולה וע"ז מכוון העיז כל המליצה שמה' ולדעת הוא רק השערה ואינו צגדד האמת ודפח"ח :